

Левченко Ю. О. – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1124-9517>

Світовий досвід запобігання булінгу

Метою статті є дослідження теоретичних і прикладних аспектів запобігання булінгу в різних державах і розроблення пропозицій щодо дієвих заходів запобігання булінгу в Україні на підставі всебічного аналізу іноземного досвіду. **Методологія.** Методологічний інструментарій обрано відповідно до поставленої мети, специфіки об'єкта й предмета дослідження. У процесі дослідження використано діалектичний метод наукового пізнання соціально-правових явищ в їхніх суперечностях, розвитку та змінах, що дає змогу об'єктивно оцінити рівень й ефективність запобігання булінгу в Україні; формально-логічний метод, завдяки якому виявлено елементи правового механізму запобігання насильству; порівняльно-правовий метод застосовано під час аналізу чинного законодавства та міжнародних нормативних актів. Теоретичним підґрунтям публікації стали праці вітчизняних й іноземних учених, присвячені аспектам запобігання булінгу. **Наукова новизна** публікації полягає у висвітленні основних заходів запобігання булінгу в іноземних державах. Запропоновано низку рекомендацій, які можна буде використати в запобіжних заходах щодо булінгу та для допомоги постраждалим. **Висновки.** Унаслідок катастрофічного поширення булінгу в країні постала гостра потреба в постійному оновленні методичних рекомендацій для вчителів і психологів щодо запобігання цьому явищу в освітніх закладах. Наслідуючи приклад таких країн, як Швеція, Велика Британія, Фінляндія, Сполучені Штати Америки, Іспанія, Норвегія, Канада та Японія, слід запровадити в середовищі освітянської діяльності спеціальні програми, метою яких стане виховання молоді в дусі толерантності один до одного, демократизм, людяне ставлення до однокласників й інші позитивні аспекти. У поєднанні з численними правовими механізмами такий підхід сприятиме викориненню булінгу не лише на практиці, а й у свідомості представників українського суспільства.

Ключові слова: булінг; антибулінгова робота; жертва; агресор; іноземний досвід; запобігання булінгу.

Вступ

Якщо у світі проблему шкільного цькування почали широко досліджувати з 80-х років минулого століття, то увага українських дослідників до цього питання активізувалася лише в останнє десятиліття (перші дослідження в Україні розпочалися лише 2005 року). Це пов'язано насамперед з тим, що саме сьогодні булінг серед українських школярів набув значного поширення (або ж, можливо, суспільство частіше почало ставати свідком виявів цього явища внаслідок оприлюднення жакливіх відео, де діти булять одне одного). За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, Україна посідає четверте місце за рівнем поширеності прояву агресії серед підлітків після Росії, Албанії та Білорусі.

Невтішні показники змушують замислитися над проблемою всіх, хто може посприяти її подоланню – батьків, педагогічних працівників, правозахисників, психологів і, безперечно, управлінців, які формують політику в галузі освіти. Однак для вироблення ефективних механізмів протидії шкільному цькуванню слід оперувати об'єктивними й актуальними даними щодо поточної ситуації, пов'язаною з відповідним явищем ("Bulinh", 2020).

Мета і завдання дослідження

Мета та завдання публікації – вивчити іноземний досвід запобігання булінгу та з'ясувати можливості застосування його в Україні.

Виклад основного матеріалу

Булінг – це один із видів насильства, який має умисний характер, проявляється в тривалій агресії, пов'язаній із повторюваними діями фізичного, психічного, економічного, сексуального характеру з боку особи або групи осіб, які мають переваги (фізичні, психологічні тощо), з можливим використанням технічних засобів, вчинюваних з певною метою (заклякування особистості, покарання за вчинення якогось діяння, моральне приниження, примушування зізнатися в чомусь тощо), що спричиняє різного роду (соціальні, матеріальні, моральні, фізіологічні, психологічні тощо) негативні наслідки та є небезпечним для життя та здоров'я особи (Myroniuk, & Zaporozhets, 2019).

Булінг є інтернаціональним явищем, яке досліджують учені різних країн: Сполучених Штатів Америки, Великої Британії, Канади, Норвегії, Фінляндії тощо. Російський науковець І. Кон зазначав, що за останні 20 років булінг став міжнародним соціально-психологічним і педагогічним терміном, який означає складну сукупність соціальних, психологічних, кримінологічних і правових проблем ("Meaning of "bully", 1998). Це – фактично зменшена копія терористичного акту. З одного боку, переслідувач гнобить жертву, з іншого – дає зрозуміти всім свідкам, усьому класові хто тут «головний». Дослідники акцентують, що за таких умов зростають злочинці. Схематично це можна позначити так: дитячий булінг –

радикалізація – насильницький екстремізм... І, зрештою, найгостріша форма – тероризм.

Наслідки впливу булінгу на учня та студента оприлюднено у звітах Центру контролю захворювань і Національного центру статистики освіти США, а саме: особи, які зазнають знущань, мають підвищений ризик поганої адаптації до школи, труднощі зі сном, тривогу та депресію; мають проблеми з психічним здоров'ям і поведінкою; також знущання негативно впливають на самопочуття (19 %), на стосунки з друзями та родиною, на шкільну діяльність (14 %) і фізичне здоров'я (9 %); вони вдвічі частіше за однолітків зазнають негативних наслідків для здоров'я, зокрема це головний біль та болі в животі. Молодь, яка звинувачує себе й вважає, що заслуговує на насильство, швидше стикається з такими негативними наслідками, як депресія, тривала віктимізація та несправедливість (Marianovska, 2020).

У розвинутих країнах дослідження булінгу розпочалося ще у 80-ті роки ХХ ст. з подальшим закріпленням проблематики «school violence» в законодавстві. Сьогодні найсуворіше «дитяче» законодавство мають такі країни, як Індія, Ірландія та Сінгапур – тюремне покарання в них можливе вже з 7-річного віку, зокрема й за вчинення булінгу. У Великій Британії, Швейцарії, США та Австралії до в'язниці саджають осіб з 10-річного віку (наприклад, у штаті Пенсильванія (США) суд встановив довічне ув'язнення 11-річному засудженому, який застрелив вагітну жінку).

Вочевидь, створення дієвого правового механізму протидії такому явищу, як булінг, в Україні потребує врахування закордонного досвіду, адже ця проблема не має кордонів і тема безпеки освітнього простору постає навіть у соціально благополучних країнах.

Окреслюючи світовий досвід із зазначеного питання, слід зауважити, що однією з перших країн, де питання булінгу розглядали на національному й законодавчому рівнях, стала Швеція. Тут, окрім законів, що захищають жертв цькування, впроваджено закріплену в законодавстві системну профілактичну роботу, яку здійснюють державні установи та некомерційні організації «Friends» (Myskevych, 2019).

У Великій Британії до боротьби з булінгом у кіберпросторі долучилося представництво Facebook, організувавши роботу «відповідальних за інтернет» у кожній середній школі, а 2014 року Єльський університет спільно з Facebook запустив спеціальний онлайн проєкт «Центр із запобігання булінгу». Водночас Фонд принца Вільяма оголосив про старт проєкту, який навчає дітей 11–16 років протидії онлайн цькуванню.

Формування на нормативно-правовому рівні спеціальних програм антибулінгової спрямованості є засобом, яким користуються і в інших країнах Єврозони. Наприклад, у Фінляндії в період з 2006 до 2009 року створено програму «KiVa», яка досить ефективно функціонує й нині. Програма охоплює всіх учнів загальноосвітніх шкіл від 5 до 11 років. Її мета – зменшити показники шкільного булінгу й знизити рівень віктимізації серед однолітків. Робота з неповнолітніми – одне із центральних питань фінської програми. У її межах дітей навчають розпізнавати ситуації цькування, а також протидіяти їм, використовуючи можливості колективу. Фінська програма містить як універсальні дії щодо запобігання випадків булінгу, так і специфічні дії, що полягають у прямому втручанні в ситуації шкільного цькування. Так, специфічними діями можна вважати використання анімаційних уроків і відеогри як доповнення до буклетів та спілкування з педагогами. Водночас у кожній школі створено команду з трьох учителів (або іншого шкільного персоналу) і класного керівника, які спільно вивчають засвідчений чи виявлений випадок булінгу (Kozin, 2020).

Зазначені випадки розглядають через низку індивідуальних і невеликих групових обговорень із жертвами чи ініціаторами, а згодом організовують систематичні зустрічі. Крім того, учитель у класі зустрічається з двома-чотирма однокласниками з високим соціальним статусом, спонукаючи їх підтримати кожну постраждалу дитину. Універсальними діями щодо боротьби зі шкільним цькуванням є 20 годин уроків із зазначеної тематики, які проводять учителі протягом навчального року. Основними цілями подібних занять є підвищення обізнаності про роль, яку група відіграє в протидії булінгу, посилення почуття емпатії щодо жертв булінгу. Під час таких уроків організовують обговорення, групову роботу, рольові вправи, результатом чого стає формування класом внутрішніх правил щодо уникнення булінгу та запобігання йому (Molchanova, & Novikova, 2020).

У США, на відміну від України, є багатошарова система протидії булінгу, яка складається з державного впливу на освітню систему та регіональних антибулінгових політик. Крім того, є велика кількість громадських організацій, які здійснюють моніторинг, контроль, просування законодавчих ініціатив, профілактику булінгу, реабілітацію жертв або соціалізацію та патронат булерів. Є певні стандартні вимоги щодо антибулінгових законів, які можна враховувати в разі ухвалення Україною законів щодо протидії булінгу. Наприклад, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» не має жодних

рекомендацій чи інструкцій щодо антибулінгової політики, яку мають здійснювати заклади освіти, оскільки закон не передбачає освіти фахівців щодо профілактики булінгу та реагування на його прояви. Отже, попри те, що зазначений закон покладає на учасників освітнього процесу обов'язки здійснювати антибулінгову політику, дотримуватися її вимог і контролювати її належне виконання, він все ж має формальний характер, оскільки не містить механізму боротьби з булінгом. Американські закони мають невичерпні переліки дій, які можна інтерпретувати як булінг і кібербулінг (Vedernikova, 2020).

В Україні ж кодифікованого визначення поняття «кібербулінг» взагалі немає, а «булінг» використовують в широкому значенні, не конкретизуючи деякі складові, тому кожен самостійно інтерпретує його. У безпосередньому визначенні булінгу, який доповнює Кодекс України про адміністративні правопорушення, немає ознаки системності, але в Законі України «Про освіту» така ознака з'являється. Зазначене свідчить про недосконалість вітчизняного антибулінгового законодавства та необхідність його покращення з огляду на закордонний досвід (Vedernikova, 2020).

Власні антибулінгові закони діють у всіх штатах, кожен з яких проводить місцеву політику щодо розв'язання цієї проблеми. Відповідні закони та правові акти, що регулюють різноманітні аспекти проблеми, фокусуються як на індивідуальній, так і на шкільній відповідальності за безпеку, надаючи належне питанню анонімності та конфіденційності (Myskevych, 2019).

Ще однією темою, довкола якої відбуваються дискусії в наукових і політичних колах США, є підхід нульової толерантності, який був прийнятий багатьма школами після трагедії в Columbine High School та Virginia Tech. Критики політики нульової толерантності погоджуються з тим, що діти групи високого ризику протиправної поведінки повинні стикатися з певними дисциплінарними покараннями, але кардинальні заходи припинення незначних порушень завдають більше шкоди, ніж користі. У багатьох випадках реакція шкільної адміністрації була перебільшеною та непропорційною щодо передбачуваної загрози. Окрім того, існують расові відмінності серед учнів, які отримують сувору дисциплінарну відповідальність за булінг. Призупиненню, відрахуванню, кримінальній відповідальності підлягають здебільшого афроамериканці та латиноамериканці з низькими доходами.

Ця політика не враховує індивідуальних обставин порушень, накладаючи однаково сувору дисциплінарну відповідальність на всіх учнів, які порушили правила школи. Так,

2001 року Американська асоціація адвокатів проголосувала за скасування законів про нульову толерантність у школах, зважаючи на недостатню ефективність цих політик і їх дискримінаційне застосування. Однак, майже 90 % державних шкіл США мають певну форму політики нульової толерантності (Laura, 2011).

Засади протидії булінгу в Іспанії закладено ще в 90-х роках минулого століття. Зокрема, першою програмою, розробленою в Іспанії, був проєкт «SAVE», який об'єднав дослідницьку ініціативу з комплексом превентивних дій, спрямованих на скорочення випадків віктимізації та насильства в початковій і середній школі. Подібні дії передусім спрямовані на розвиток почуття захищеності, навичок комунікації в школярів, усвідомлення спільних цінностей у підлітків.

Крім того, реалізація проєкту передбачала роботу з педагогічним складом, а саме – навчання з питань протидії булінгу в школі, а також співпрацю вчителів з цієї тематики. На особистісному рівні для розвитку емпатії та здатності до рефлексії проводилася робота з навичками критичного мислення. Найефективніший вектор роботи проєкту «SAVE» – демократизація процесу управління співіснування школярів у колективі, а також емоційне й ціннісне навчання. Демократизація здійснювалася через введення чітких правил, які були орієнтовані на встановлення позитивних міжособистісних зв'язків (Molchanova, & Novikova, 2020).

Найефективнішою антибулінговою програмою визнано норвезьку загальнонаціональну програму Дена Ольвеуса. Її було детально вивчено у великому дослідницькому проєкті, який за два з половиною роки охопив 2500 дітей із 42 шкіл. Результати багатолітнього моніторингу продемонстрували дієвість програми – кількість інцидентів, пов'язаних із цькуванням, знизилася на 30–50 %. Водночас зменшилися й показники антисоціальної поведінки (пияцтво, крадіжки, вандалізм тощо), покращився загальний клімат у школах (Bukina, 2019).

Запорука успіху полягає в системному підході до проблеми булінгу: психолог і вчений Ден Ольвеус наголошує на важливості роботи з усім набором соціальних ролей: так званий «bullying circle» складають не лише жертва й агресор, а й прибічники та пасивні спостерігачі. Цю програму засновано на принципах, що передбачають створення теплої та позитивної шкільної (в ідеалі – і домашньої) середовища, а також акцентовано не на покаранні, а на заохоченні до мирного співіснування з чітко окресленими межами неприйнятної поведінки (Myskevych, 2019).

Програма ґрунтується на 4 ключових принципах:

- створення шкільного (а в ідеалі – і домашнього) середовища, для якого характерне тепло, позитивна зацікавленість і залученість дорослих;
- чіткі межі неприйнятної поведінки;
- послідовне застосування некаральних, нефізичних санкцій за неприйнятну поведінку та порушення правил;
- наявність авторитетних дорослих – взірців поведінки.

Крім того, програма має два напрямки роботи – превенцію, тобто попередження булінгу, та реагування на цькування.

До превентивної частини програми належить: створення позитивного середовища, де стосунки між учасниками побудовані на взаємній повазі; інформування учнів, персоналу й батьків стосовно видів булінгу та його впливу; зовнішні антибулінгові програми для учнів, які перебувають у групі ризику; щорічне опитування стосовно булінгу в школі чи коледжі; зрозумілий і доступний документ про права й обов'язки учнів (Bukina, 2019).

Зазначена діяльність сприяла зменшенню скарг школярів на знущання та залякування на понад 50 %; помітному скороченню учнівських звітів про загальну антисоціальну поведінку, наприклад, вандалізм, бійки, крадіжки та прогули; чіткому поліпшенню соціального клімату в класі, про що свідчать звіти учнів щодо покращення порядку та дисципліни, більш позитивні соціальні відносини та ставлення до шкільної роботи та школи.

Програму профілактики було вдосконалено, розширено та додатково оцінено в п'яти додаткових масштабних проєктах Норвегії. Статистика надалі свідчила про успішну профілактику знущань у школах. Починаючи з ініціативи уряду Норвегії, програма запобігання булінгу Olweus отримала статус пріоритетної загальнонаціональної програми, яку широко реалізують у початкових і середніх школах усієї Норвегії та наразі вона є однією з найбільш досліджених й ефективних (Bukina, 2019).

Корисним також є досвід Канади. Зокрема, у країні на законодавчому рівні визначено поняття «булінг». Так, згідно із Законом про освіту провінції Квебек (ч. 13, п. 1.1), «булінг» (зневаження) – це пряма або непряма поведінка, коментар, дія чи знак, зокрема здійснені через соціальні мережі, з метою завдати особі фізичної або психологічної шкоди, її приниження, залякування, соціального виключення. Канадські школи надають важливого значення роботі зі свідками булінгу: працюють над підвищенням

їхньої обізнаності про це явище та його наслідки, навчають свідків булінгу правильно реагувати на випадки булінгу, розвивають у них упевненість у необхідності захистити жертву. Іншою проблемою є те, що вчителі або персонал школи часто відсутні в той час, коли відбувається інцидент булінгу, а також не завжди втручаються, щоб його зупинити (Charach, Pepler, & Ziegler, 2005).

Канада після визнання проблеми булінгу одразу ж почала підготовку відповідного законодавства, що передбачала розробку Міністерством освіти політики та вказівок щодо профілактики булінгу, застосування дисциплінарних заходів за неадекватну поведінку, зокрема більш серйозне покарання за повторне цькування. Наразі в Канаді можуть накладатися штрафи навіть на свідків булінгу, які не розповіли про це відповідальним особам або тим, хто може втрутитися в ситуацію. Також, відповідно до федерального закону «Про навчальні заклади» (2011), кожна школа має проводити щорічні тижні обізнаності про булінг («Bullying awareness week») й організовувати навчання протидії цьому явищу.

Слід зауважити, що канадські школи відходять від принципу нульової толерантності у подоланні проблеми булінгу (поширений у 1990-х роках) до більш конструктивного превентивного принципу для подолання булінгу. Підхід нульової толерантності полягав у жорстких санкціях проти учнів, які ініціювали булінг (відсторонення від навчання або виключення зі школи). Усупереч цьому, превентивний підхід демонструє значно більшу ефективність. Він полягає у створенні загальношкільної культури поваги та розуміння; інтеграції антибулінгового компонента до навчально-виховного процесу та позакласної й позашкільної діяльності; врахуванні серйозності булінгової поведінки, факторів, які її спричиняють, для того, щоб здійснити адекватне втручання; проведенні постійного моніторингу та фіксації випадків булінгу; використанні відновної справедливості для відновлення стосунків між кривдником і жертвою; усуненні шкоди, заподіяної шляхом булінгу (Roberge, 2012).

Досить довго йшла до визнання проблеми булінгу на законодавчому рівні Японія. Причиною цьому стала культурна специфіка країни – цькування завжди сприймалося японцями як явище цілком прийнятне в шкільному середовищі (насамперед мова йде про хлопчиків, позаяк дівчата довгий час до школи не ходили). Так, вважалося, що знущання однолітків мають загартувувати характер, а тому жалітися на подібні вчинки з боку однокласників було принизливо й ганебно. Передбачалося, що той, хто не в змозі впоратися з цькуванням самотійно, не буде

спроможний у майбутньому захищати ні своїх близьких, ні батьківщину.

Сьогодні чинний закон зобов'язує шкільну адміністрацію повідомляти про серйозні випадки цькування поліцію. Освітні заклади при цьому мають утворювати дієву організаційну структуру з протидії булінгу в школі. Зокрема, передбачено створення спеціальної комісії для розслідування причин і наслідків прикрих випадків, а також вироблення шкільної політики щодо запобігання цькувань. Окрім цього, влада замовляє регулярний моніторинг соціальних мереж та інших інтернет-платформ на виявлення цькування дітей в онлайн просторі (Myskevych, 2019).

З метою протидії та запобігання поширенню булінгу та його наслідків в освітніх закладах України автор пропонує низку рекомендацій:

– збільшити кількість предметів, які давали б уявлення про реальне життя, цінності та стосунки, властиві «дорослому світові», зокрема й навички ненасильницького подолання конфлікту. Вивчення проблем протистояння насиллю не лише в разі виникнення ситуації з цькування в класі чи одноразово (проведення класної години), вони повинні стати складовою різних уроків (літератури, правознавства, історії тощо), зокрема впровадження через різні предмети цінностей мирного врегулювання питань, емпатії, справедливості, безпечного використання мережі Інтернет. Тобто профілактика булінгу в колективі має відбуватися не одноразово, а системно проходити через увесь період навчання дитини (Myskevych, 2019);

– організувати в освітньому закладі присутність викладача або психолога з навичками допомоги жертвам булінгу та знанням методів впливу на агресорів. Ця рекомендація ґрунтується на судженнях учнів старших класів і студентів коледжу, які під час опитування повідомляли, що найкориснішим з боку вчителів є: вислухати їх; поговорити з ними згодом, щоб переконатися, що знущання припинилося; надати поради (Marianovska, 2020);

– змістити пріоритети із надання знань у систему формування навичок та використання їх. У контексті протистояння насильницькій поведінці йдеться насамперед про збільшення кількості годин на виховну роботу (зокрема й позакласну активність групи), посилення дискусійної складової в гуманітарних предметах, моделювання конфліктів та їх вирішення;

– запровадити предмети, які б відповідали викликам сучасності. Наприклад, основи конфліктології, безпека поведіння у віртуальному просторі.

Ідеться не просто про факультативні чи варіативні частини, а про обов'язкові уроки. Зокрема, в Ізраїлі передбачено навчальну програму, яка привчає дітей протистояти кібербулінгу (Myskevych, 2019);

– розробити в школі або коледжі електронну систему повідомлення щодо випадків булінгу. Така система може бути розміщена, наприклад, на платформі будь-якого зручного месенджера – Facebook, Viber, Telegram, WhatsApp; мати короткі графі для зручного заповнення з мінімумом введення у ручному режимі. Оперативне отримання інформації дасть можливість викладачам і психологу швидко та якісно зреагувати на акт агресії та надати підтримку потерпілому;

– створити центри запобігання булінгу в усій країні, зважаючи на катастрофічне поширення цього явища в країні. Акцентувати увагу учнів і студентів на конфіденційності інформації про насильницькі дії, наданої на електронну систему повідомлень щодо булінгу, а також тактовному спілкуванню й такому, що не принижує гідність обох сторін (Marianovska, 2020).

Наукова новизна

Наукова новизна публікації полягає в тому, що окреслено основні заходи запобігання булінгу в іноземних державах. Автор запропонував низку рекомендацій, що можуть бути використані в запобіжних заходах щодо булінгу та допомізі постраждалим в Україні.

Висновки

Отже, у цивілізованому світі булінг розглядають як доволі серйозну соціально-педагогічну проблему сьогодення. Практика іноземних держав демонструє, що ефективне запобігання проявам булінгу в школах вимагає злагодженої організації як внутрішньосистемної, так і міжвідомчої взаємодії, підґрунтям якої є чітка законодавча та нормативна база.

Вважаємо, що для ефективності запобігання та протидії булінгу в Україні, слід і надалі розв'язувати питання з цього напрямку на законодавчому рівні. Ефективним стане впровадження трирівневої системи заходів його запобігання та кримінальної відповідальності. Крім цього, необхідною умовою запобігання булінгу є підготовка педагогів і психологів до роботи з булінгом у середній загальноосвітній школі з обов'язковим залученням психологічних служб, органів управління освітою, членів громади, церкви, правоохоронних органів.

REFERENCES

- Bukina, O. (2019). *Borotba z bulinhom: dosvid Norvehii [Combating bullying: the experience of Norway]*. Retrieved from <http://osvmaker.com.ua/novini-osviti/2353/> [in Ukrainian].
- Bulinh: zovnishnist, povedinka, uspihy ta statky rodyiny - mozhut staty prychynamy tskuvannia dytyny [Bullying: the appearance, behavior, success and wealth of the family - can be the cause of child abuse]. *Sait "Vinnytsia Ok. Vsi novyny Vinnytsi", Site "Vinnytsia Ok. All news of Vinnytsia"*. Retrieved from <http://vinnitsaok.com.ua/archives/911830> [in Ukrainian].
- Charach, A., Pepler, D., & Ziegler, S. (2005). *Bullying at school: A Canadian perspective. Education Canada*. Spring.
- Kozin, A.O. (2020). Shchodo problemy zastosuvannia v Ukraini zarubizhnoho dosvidu orhanizatsii protydii bulinhu (tskuvanniu)) [On the problem of application in Ukraine of foreign experience in the organization of bullying (harassment)]. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava, Scientific Bulletin of Public and Private Law*, 1, 174-178. doi: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.1.31> [in Ukrainian].
- Laura, L. (2011). Finley. *Encyclopedia of school crime and violence*. Retrieved from <https://epdf.pub/encyclopedia-of-school-crime-and-violence.html>.
- Marianovska, V.V. (2020). Bulinh: vitchyzniani ta zakordonnyi dosvid [Bullying: domestic and foreign experience]. *Review of transport economics and management*, 2(18), 147-154. doi: <https://doi.org/10.15802/rtem.v18i2.190706> [in Ukrainian].
- Meaning of "bully" in the English Dicteonary. (1998). *British Columbia Ministry of Education*. Retrieved from <https://dictionari.cambridge.org/dictionary/english/bully?q=buling#translation>.
- Molchanova, D.V., & Novikova, M.A. (2020). *Protivodeystvie shkolnomu bullingu: analiz mezndunarodnogo opyta [Countering school bullying: an analysis of international experience]*. Moscow: NIU VShE [in Russian].
- Myroniuk, T.V., & Zaporozhets, A.K. (2019). Udoshonalennia zakhodiv protydii bulinhu v Ukraini [Improving measures to combat bullying in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 3(112), 21-28 doi: <https://doi.org/10.33270/01191123.21> [in Ukrainian].
- Myskevych, T. (2019). Rehuliuuvannia problemy bulinhu na zakonodavchomu rivni: pershi kroky Ukrainy ta svitovyi dosvid [Regulating the problem of bullying at the legislative level: the first steps of Ukraine and world experience]. *Hromadska dumka pro pravotvorennia, Public opinion on lawmaking*, 1(166), 18-22. Retrieved from <http://nbuviap.gov.ua/images/dumka/2019/1.pdf> [in Ukrainian].
- Roberge, G.D. (2012). *From zero tolerance to early intervention: The evolution of school anti-bullying policy*. Fall.
- Vedernikova, A.O. (2020). Amerykanskyi dosvid kryminalno-pravovoho rehuliuuvannia bulinhu [American experience in criminal law regulation of bowling]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka, Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E.A. Didorenko*, 2(90), 90-102. doi: 10.33766/2524-0323.90.90-102 [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Букіна О. Боротьба з булінгом: досвід Норвегії. 2019. URL: <http://osvmaker.com.ua/novini-osviti/2353/>.
- Булінг: зовнішність, поведінка, успіхи та статки родини – можуть стати причинами цькування дитини. *Вінниця Ок. Всі новини Вінниці* : [сайт]. URL: <http://vinnitsaok.com.ua/archives/911830>.
- Charach, A., Pepler, D., Ziegler, S. *Bullying at school: A Canadian perspective. Education Canada*. Spring, 2005. 14 p.
- Козін А. О. Щодо проблеми застосування в Україні зарубіжного досвіду організації протидії булінгу (цькуванню)). *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 1. С. 174–178. doi: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.1.31>.
- Laura L. Finley. *Encyclopedia of school crime and violence*. 2011. URL: <https://epdf.pub/encyclopedia-of-school-crime-and-violence.html>.
- Мар'яновська В. В. Булінг: вітчизняний та закордонний досвід. *Review of transport economics and management*. 2019. Вип. 2 (18). С. 147–154. doi: <https://doi.org/10.15802/rtem.v18i2.190706>.
- Meaning of «bully» in the English Dicteonary. *British Columbia Ministry of Education*. 1998. P. 379. URL: <https://dictionari.cambridge.org/dictionary/english/bully?q=buling#translation>.
- Молчанова Д. В., Новикова М. А. Противодействие школьному буллингу: анализ международного опыта. М. : НИУ ВШЭ, 2020. 72 с.
- Миронюк Т. В., Запорожець А. К. Удосконалення заходів протидії булінгу в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 3 (112). С. 21–28. doi: <https://doi.org/10.33270/01191123.21>.
- Миськевич Т. Регулювання проблеми булінгу на законодавчому рівні: перші кроки України та світовий досвід. *Громадська думка про правотворення*. 2019. № 1 (166). С. 18–22. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/dumka/2019/1.pdf>.
- Roberge, G. D. *From zero tolerance to early intervention: The evolution of school anti-bullying policy*. Fall, 2012. P. 1.
- Ведернікова А. О. Американський досвід кримінально-правового регулювання булінгу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2020. Вип. 2 (90). С. 90–102. doi: 10.33766/2524-0323.90.90-102.

Стаття надійшла до редколегії 26.01.2021

Levchenko Yu. – Ph.D in Law, Associate Professor Head of the Department of Criminology and Criminal Enforcement of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1124-9517>

World Experience Against Bullying

*The **purpose** of this article is to study the theoretical and applied aspects of bullying prevention in foreign countries and on the basis of a comprehensive analysis of foreign experience, to develop proposals for effective measures to prevent bullying in Ukraine. **Methodology.** Methodological tools are selected in accordance with the purpose, specifics of the object and subject of research. In the process of research the dialectical method of scientific knowledge of social and legal phenomena in their contradictions, development and changes is used, which allows to objectively assess the level and effectiveness of bullying prevention in Ukraine; formal-logical method, by means of which elements of the legal mechanism of violence prevention are revealed; comparative law method is used in the analysis of current legislation and international regulations. The theoretical basis of the publication were the works of domestic and foreign scientists on aspects of bullying prevention. The **scientific novelty** of the publication is that it outlines the main measures to prevent bullying in foreign countries. A number of recommendations have been proposed that can be used in precautionary measures for bullying and victim assistance. **Conclusions.** Given the catastrophic growth of this phenomenon in the country, there is an urgent need for constant updating of guidelines for teachers and psychologists to prevent bullying in schools. On the example of such countries as Sweden, Great Britain, Finland, the United States, Spain, Norway, Canada, Japan, it is necessary to introduce special programs in the field of educational activities, the purpose of which is to educate young people in the spirit of tolerance, democracy and human needs. attitude to their peers and other positive aspects. In tandem with numerous legal mechanisms, such an approach will make it possible to eradicate bullying not only in practice but also in the minds of Ukrainian society.*

Keywords: bullying; anti-bullying work; victim; aggressor; foreign experience; bullying prevention.